ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ

AN INCOME TAX IN UKRAINE: CURRENT STATE AND WAYS OF REFORMING

УДК 336.226.112.1

<https://doi.org/10.32843/bases.57-8>

Масленніков Є.І.

д.е.н., професор кафедри
менеджменту та інновацій
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Гусев А.О.

студент
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Maslennikov Yevhen

Odessa I.I. Mechnikov National University

Husiev Artem

Odessa I.I. Mechnikov National University

У статті досліджено теоретичні та методологічні засади системи оподаткування фізичних осіб в Україні. Виявлено економічну сутність податку на доходи фізичних осіб. Проаналізовано чинну методику оподаткування податком на доходи фізичних осіб в Україні, а також вплив цього податку на рівень доходів державного бюджету України. Визначено взаємозв'язок між податком на доходи фізичних осіб та військовим збором у чинній системі оподаткування в Україні. Наведено низку прикладів міжнародного досвіду регулювання системи оподаткування доходів фізичних осіб. Встановлено, що поточна модель стягнення податку на доходи фізичних осіб має низку недоліків, які стосуються перш за все відсутності цільового спрямування цього податку. Задля усунення недоліків запропоновано концепцію реформування податку на доходи фізичних осіб в Україні, яка передбачає скасування цього податку та впровадження єдиного збору з фізичних осіб.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, система оподаткування, доходи державного бюджету, цільове спрямування податків, єдиний збір з фізичних осіб.

В статье исследованы теоретические и методологические основы системы нало-

гообложения физических лиц в Украине. Выявлена экономическая сущность налога на доходы физических лиц. Проанализирована действующая методика налогообложения налогом на доходы физических лиц в Украине, а также влияние этого налога на уровень доходов государственного бюджета Украины. Определена взаимосвязь между налогом на доходы физических лиц и военным сбором в действующей системе налогообложения в Украине. Приведен ряд примеров международного регулирования системы налогообложения доходов физических лиц. Установлено, что текущая модель взимания налога на доходы физических лиц имеет ряд недостатков, которые касаются прежде всего отсутствия целевой направленности этого налога. С целью устранения недостатков предложена концепция реформирования налога на доходы физических лиц в Украине, которая предусматривает отмену этого налога и внедрение единого сбора с физических лиц.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, система налогообложения, доходы государственного бюджета, целевая направленность налогов, единый сбор с физических лиц.

The article explores the theoretical and methodological principles of the system of taxation of individuals in Ukraine. The economic essence of personal income tax has been revealed. The current methodology of personal income taxation in Ukraine, as well as the impact of this tax on the level of revenues of the state budget of Ukraine, is analyzed. The relationship between personal income tax and military duty in the current taxation system in Ukraine is defined. A number of examples of international experience in regulating the system of personal income taxation are given. It was established that the current model of personal income tax collection has a number of shortcomings, which concern, first of all, the absence of a targeted direction of this tax. In order to eliminate the shortcomings, the concept of reforming the personal income tax in Ukraine is proposed, which provides for the abolition of this tax and the introduction of a single fee on individuals. A personal income tax is a mandatory unconditional payment, which levied on the income of individuals (residents and non-residents) and is directed to the national budget of Ukraine. In Ukraine, a personal income tax performs fiscal (provision of budget revenues) and regulatory (redistribution of a part of GDP between the subjects of the national economy) function. In Ukraine, the base rate of personal income tax is 18%, but taking into account the military fee (1.5%), which has a similar nature of recovery, the actual level of tax burden on individuals is 19.5% of the taxable income level. In developed European countries, this tax is charged mainly at a higher rate and is mostly progressive. In the structure of revenues of the state budget of Ukraine a personal income tax is the largest source of tax revenues among direct taxes. The concept of personal income tax reform provides for the elimination of the main shortcomings of the current methodology for the collection of this tax, namely: 1) abolition of the military fee; 2) abolition of personal income tax and introduction of a single fee from individuals at a rate of 18%; 3) change of the method of application of the tax social benefit, based on the level of the minimum wage.

Key words: personal income tax, taxation system, revenues of the state budget, targeted direction of taxes, single fee from individuals.

Постановка проблеми. Головним призначенням держави як суб'єкта економічних відносин є забезпечення соціально-економічного розвитку країни, що потребує бюджетних коштів. Основним джерелом надходження коштів до державного бюджету є податки та збори. Податок на доходи фізичних осіб складає одну з найбільших часток доходів державного бюджету України серед податкових надходжень. При цьому чинна система стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні характеризується невисоким рівнем ефективності, оскільки державні доходи від цього податку не мають конкретного цільового призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми ефективності стяг-

нення податку на доходи фізичних осіб в Україні займалися Н.В. Дутова [1], З.М. Лободіна [2], О.О. Непочатенко [3], Т.В. Чижова [4], Л.В. Юрчишена [5] та інші науковці. У працях цих учених головною проблематикою дослідження є аналіз поточного стану та перспективи вдосконалення методики стягнення податку на доходи фізичних осіб. Основною невирішеною проблемою науковців є відсутність запропоновання концепції щодо подолання нецільового спрямування надходжень від цього податку.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних шляхів реформування поточної методики стягнення податку на доходи фізичних осіб у контексті цільового розподілу цього податку

та підвищення ефективності податково-бюджетної політики держави загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) – це загальнодержавний прямий податок, що стягується з доходів фізичних осіб (як з резидентів, так і з нерезидентів). Нормативно-правове регулювання нарахування й сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні здійснюється IV Розділом Податкового кодексу України (ПКУ).

Відповідно до ст. 163 ПКУ, об'єктами оподаткування ПДФО в Україні є:

- 1) загальний місячний або річний оподатковуваний дохід (для резидентів та нерезидентів);
- 2) доходи з джерела їх походження в Україні, що остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати чи надання) (для резидентів та нерезидентів);
- 3) іноземні доходи, що отримані з джерел за межами України (тільки для резидентів) [6].

Отже, економічна сутність ПДФО полягає у перерахуванні до державного бюджету частини доходів громадян (фізичних осіб) задля забезпечення державних видатків на підтримання соціально-економічної стабільності на макроекономічному рівні (цей податок виконує фінансову та розподільчо-регулюючу функції).

Згідно зі ст. 167 ПКУ, базова ставка з ПДФО в Україні складає 18% [6]. Однак з урахуванням військового збору (1,5%), який за процедурою стягнення має характер ПДФО та надходження від якого зараховуються до загального фонду державного бюджету України, фактичний рівень податкового тягара для фізичних осіб складає 19,5%. У табл. 1 наведено ставки з ПДФО в різних країнах Європи.

Аналізуючи систему оподаткування фізичних осіб у країнах ЄС, звертаємо увагу на такі їх особливості:

- ставки ПДФО мають переважно прогресивний характер (у більшості країн ЄС ставка цього податку збільшується зі зростанням податкової бази, а саме доходу громадян, що впроваджується задля зниження загального рівня соціально-економічного розшарування населення);

- наявність нульових податкових ставок на певну частину доходу у деяких країнах (фактично є неоподатковуваним мінімумом доходів громадян);
- переважно високий податковий тягар для фізичних осіб, насамперед для громадян із високим рівнем доходу.

Слід зазначити, що впровадження в Україні високих податкових ставок, а також прогресивної шкали оподаткування з ПДФО за зразком країн ЄС не є ефективним, адже, згідно з кривою Лаффера, це не забезпечить максимізацію доходів державного бюджету (за збільшення ставки ПДФО в Україні значно зростатиме рівень тіньової економіки, перш за все через низький рівень податкової культури в країні) [8, с. 33].

Сукупні обсяги податкових надходжень від ПДФО, питома вага цих податкових платежів у структурі загальних податкових надходжень, усіх бюджетних доходів та ВВП України за 2014–2019 рр. наведені в табл. 2.

Отже, аналізуючи дані табл. 2, зазначаємо, що питома вага ПДФО у структурі податкових надходжень, бюджетних доходів та ВВП в Україні є нижчою, ніж у країнах ЄС, проте має тенденцію до зростання. При цьому ПДФО сьогодні посідає друге місце за обсягами податкових надходжень (після ПДВ).

Таблиця 1

Ставки з ПДФО у різних країнах Європи

Країна	Шкала оподаткування	Ставка ПДФО, %
Австрія	прогресивна	0–55
Бельгія	прогресивна	25–50
Іспанія	прогресивна	9,5–22,5
Італія	прогресивна	23–43
Литва	прогресивна	20–32
Нідерланди	прогресивна	9,7–49,5
Німеччина	прогресивна	0–45
Польща	прогресивна	17–32
Угорщина	пропорційна	15
Франція	прогресивна	0–45
Чехія	пропорційна	15
Україна	пропорційна	18 (19,5)

Джерело: складено авторами на основі даних джерела [7]

Таблиця 2

Надходження до зведеного бюджету України від ПДФО

Рік	Сума бюджетних надходжень від ПДФО (з військовим збором), млн. грн.	Частка надходжень від ПДФО у структурі:		
		податкових надходжень, %	бюджетних доходів, %	ВВП України, %
2014	75 202,945	20,463	16,489	4,739
2015	99 983,174	19,696	15,334	5,028
2016	138 781,787	21,325	17,728	5,818
2017	185 686,132	22,422	18,259	6,223
2018	229 900,604	23,308	19,413	6,457
2019	275 458,458	25,736	21,356	6,931

Джерело: складено авторами на основі даних джерел [9; 10]

Підвищення залежності загального рівня надходжень державного бюджету України від ПДФО потребує оптимізації системи стягнення цього податку. При цьому чинна модель стягнення ПДФО в Україні має низку таких недоліків.

1) Фактична відсутність можливості застосування податкової соціальної пільги (ПСП) громадянами з низьким рівнем доходів. Відповідно до ст. 169.4.1 ПКУ, ПСП може застосовуватися до доходу протягом звітного податкового періоду (одного місяця), розмір якого не перевищує прожитковий мінімум для працездатних осіб на 1 січня звітного податкового року, помножений на коефіцієнт 1,4, з округленням до найближчих 10 грн. [6]. Оскільки прожитковий мінімум для працездатних осіб станом на 1 січня 2020 р. в Україні складав 2 102 грн., то право на ПСП надається фізичним особам, заробітна плата яких не перевищує 2 940 грн. ($2\,102 \cdot 1,4 = 2\,942,8 \approx 2\,940$ грн.). При цьому нині мінімальна заробітна плата складає 5 000 грн. Це означає, що ПСП можуть отримувати лише ті громадяни, які працевлаштовані на неповний робочий день.

2) Наявність військового збору, надходження від якого зараховуються до загального фонду державного бюджету, що де-факто приводить до подвійного оподаткування (з фізичних осіб фактично стягуються одночасно два аналогічних податки, що необґрунтовано збільшує податкове навантаження на фізичних осіб).

3) Нецільове використання ПДФО під час розподілу бюджетних видатків (є основним недоліком чинної системи оподаткування ПДФО, а також однією з причин несплати чи мінімізації ПДФО суб'єктами господарювання).

Отже, концепція реформування чинної моделі стягнення ПДФО складається з таких заходів.

1) Скасування військового збору – платежу, що за своїм характером є 1,5% надбавкою до ПДФО та не має самостійного значення в умовах проведення чинної податково-бюджетної політики держави. Такий захід дасть змогу знизити податковий тягар для фізичних осіб на 1,5% та не призведе до суттєвих втрат бюджетних надходжень.

2) Заміна ПДФО єдиним збором з фізичних осіб. Такий захід спрямований на використання платежів з фізичних осіб за цільовим призначенням (стягнення єдиного збору з фізичних осіб, на відміну від ПДФО, передбачатиме внесок з умовою отримання платниками спеціальної вигоди замість справлення безумовного платежу). Сутність цього нововведення полягає у впровадженні низки зборів, об'єднаних в один платіж (за принципом єдиного соціального внеску, який складається з 4 платежів) за ставкою 18%. Так, єдиний збір з фізичних осіб має перераховуватися до спеціального фонду державного бюджету та складатися з платежів зі спрямуванням на найбільш соціально значущі бюджетні видатки, таких як:

- соціальний збір (5%) – розподіл на видатки соціальної сфери, зокрема на дотації пенсійного фонду, субсидії та інші трансфертні виплати соціально незахищеним верствам населення;
- медичний збір (5%) – розподіл видатків на потреби системи охорони здоров'я України;
- освітній збір (4%) – розподіл видатків на розвиток освіти та науки в Україні;
- збір на національну безпеку та оборону (2%) – розподіл видатків на потреби національної безпеки країни;
- збір на цифрову трансформацію (2%) – розподіл видатків на діджиталізацію країни.

Слід зазначити, що об'єднання цих платежів у єдиний збір з фізичних осіб дасть змогу знизити витрати на їх адміністрування. При цьому передбачається, що ці сфери додатково фінансуватимуться за рахунок загального фонду державного бюджету, який має наповнюватись за рахунок непрямих податків, неподаткових надходжень та інших джерел доходів державного бюджету.

3) Застосування ПСП на єдиний збір з фізичних осіб з огляду на мінімальну заробітну плату (замість прожиткового мінімуму для працездатних осіб), помножену на коефіцієнт 1,4, з округленням до найбільших 10 грн. За такою методикою право на 50% ПСП нині отримуватимуть усі фізичні особи, доходи яких за звітний податковий період становлять до 7 тис. грн., що дасть змогу суттєво знизити податкове навантаження на громадян з низьким рівнем доходів та сприятиме зниженню соціально-економічного розшарування населення в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. ПДФО – це обов'язковий безумовний платіж, який справляється з доходів фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) та спрямовується до загальнодержавного бюджету України. В Україні ПДФО виконує фіскальну (забезпечення бюджетних доходів) та розподільчо-регулюючу (перерозподіл частини ВВП між суб'єктами національної економіки) функції. В Україні базова ставка ПДФО складає 18%, однак з урахуванням військового збору (1,5%), що має аналогічний характер стягнення, фактичний рівень податкового навантаження на фізичні особи становить 19,5% від рівня оподаткованого доходу. У розвинених країнах Європи цей податок стягується переважно за більш високою ставкою та має переважно прогресивний характер. У структурі доходів державного бюджету України ПДФО є найбільшим джерелом податкових надходжень серед прямих податків.

Концепція реформування ПДФО передбачає усунення основних недоліків чинної методики справляння цього податку, а саме:

- скасування військового збору;
- скасування ПДФО та впровадження єдиного збору з фізичних осіб за ставкою 18%;
- зміну методики застосування ПСП з огляду на рівень мінімальної заробітної плати.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дутова Н.В., Лесік Є.С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. *Економіка і організація управління*. 2019. № 1(33). С. 43–52.
2. Лободіна З.М. Податок на доходи фізичних осіб як інструмент впливу на соціально-економічний розвиток держави. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка*. 2017. № 6(34). С. 52–57.
3. Непочатенко О.О., Боровик П.М., Парій Д.Ю. Оновлений механізм справляння податку на доходи фізичних осіб: проблеми та перспективи. *Економіка. Управління. Інновації*. 2016. № 1(16). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_16 (дата звернення: 01.10.2020).
4. Чижова Т.В. Податок на доходи фізичних осіб: наукові постулати та практичні аспекти функціонування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 6. Ч. 5. С. 103–106.
5. Юришана Л.В. Податок на доходи фізичних осіб: механізм стягнення та джерело доходу бюджету України. *Фінанси, учет, банки*. 2016. № 1(21). С. 215–224.
6. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 13 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 01.10.2020).
7. European Commission. Taxation and Customs. Taxes in Europe Database v3. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/splSearchForm.html (дата звернення: 01.10.2020).
8. Масленников Є.І., Гусев А.О. Оптимізація податкових платежів та її вплив на рівень доходів державного бюджету. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 5/2. С. 31–35.
9. Попередні бюджети / Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets> (дата звернення: 01.10.2020).
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.10.2020).

REFERENCES:

1. Dutova N.V., Lesik Ye.S. (2019) Opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini: problemy ta vdoskon-alennia na bazi dosvidu zarubizhnykh krain [Taxation of income of physical persons in Ukraine: problems and improvement at the external country experience base].

Economics and organization of management, no. 1(33), pp. 43–52.

2. Lobodina Z.M. (2017) Podatok na dokhody fizychnykh osib yak instrument vplyvu na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok derzhavy [Personal income tax as a tool of influence on social and economic development of the state]. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" series*, no. 6(34), pp. 52–57.

3. Nepochatenko O.O., Borovyk P.M., Parii D.Yu. (2016) Onovlenyi mekhanizm spravliannia podatku na dokhody fizychnykh osib: problemy ta perspektyvy [The updated mechanism for levying taxes on personal income: problems and prospects]. *Economy. Management. Innovations: electron. Science. profession. view*, no. 1(16). Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_16 (accessed 1 October 2020).

4. Chyzhova T.V. (2014) Podatok na dokhody fizychnykh osib: naukovi postulaty ta praktychni aspekty funkcionuvannia [Tax on personal income: scientific postulates and practical aspects of functioning]. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Economic Sciences"*, vol. 6, part 5, pp. 103–106.

5. Yurchyshena L.V. (2016) Podatok na dokhody fizychnykh osib: mekhanizm stiahnennia ta dzherelo dokhodu biudzhetu Ukrainy [Tax on income of individuals: the mechanism of collection and source revenue budget of Ukraine]. *Finance, Accounting, Banks*, no. 1(21), pp. 215–224.

6. Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. Data onovlennia: 13.08.2020 r. [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 02.12.2010 № 2755-VI. Date updated: 13.08.2020]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 1 October 2020).

7. European Commission. Taxation and Customs. Taxes in Europe Database v3. Available at: https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/splSearchForm.html (accessed 1 October 2020).

8. Maslennikov Ye.I., Husiev A.O. (2019) Optymizat-siia podatkovykh platezhiv ta yii vplyv na riven dokhodiv derzhavnoho biudzhetu [Optimization of tax payments and its impact on the income of the state budget]. *Economics. Finances. Law*, no. 5/2, pp. 31–35.

9. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Poperedni biudzhety [Ministry of Finance of Ukraine. Previous Years Budgets]. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets> (accessed 1 October 2020).

10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 1 October 2020).